
KALENDORINĖS, VESTUVIŲ IR ŠEIMOS SANTYKIŲ SUTARTINĖS

Antrojeje „Sutartinių“ knygoje spausdinami kūriniai įvairūs tiek savo tematika, tiek paskirtimi. Čia įeina kalendorinių švenčių, vestuvių sutartinės, o taip pat sutartinės, apdainuojančios gamtą, šeimyninius santykius, marčios dalią. Daugiausia yra vestuvių sutartinių, mažiau — kalendorinių švenčių, gamtos ir šeimyninių santykių. Teikiant pirmenybę funkciniam skirstymui, nemaža sutartinių, pagal savo tematiką priklausančių šiai knygai, pateko į pirmąją. Tuo tarpu kai kurie pirmosios knygos sutartinių variantai, neturėdami nurodytos darbo funkcijos, pagal savo temą atkelti į atitinkamus šios knygos skyrius.

Žymi antrosios knygos sutartinių dalis yra apeiginio pobūdžio — vestuvinės ir kalendorinių liaudies švenčių sutartinės. Kadangi daugelis kalendorinių švenčių papročių jau seniai išnyko, yra mažai tyrinėti ir silpnai nušviesti, jiems šiame straipsnyje skiriama daugiau vietos, stengiamasi kiek plačiau paaiškinti apeiginę jų prasmę, be kurios kartais nesuprantamas būna sutartinių turinys. Vestuvių papročiai ir poezija žymiai daugiau pažįstama, dėl to vestuvių sutartinės apibūdinamos siauriau.

Kalendorinių liaudies švenčių sutartinės sukauptos į pirmąjį šios knygos skyrių, kadangi jos labiau susijusios su darbo papročiais ir darbo poezija. Kalendorinių sutartinių išliko palyginti nedaug. Galimas daktas, kad jos pradėjo nykti anksčiau negu kitos sutartinių rūšys, o gal iš viso buvo rečiau dainuojamos.

Yra žinomos kalendorinės pasivažinėjimo, sūpuoklinės, paruginės bei sambarių ir kupolinės sutartinės. Neužtikta Naujųjų Metų (advento, kalėdų), lalavimo (velykų) ir kitų kalendorinių švenčių sutartinių, nors išsistinės pastarųjų švenčių dainos yra žinomos.

Kai kurių kalendorinių švenčių metu būdavo kartojamos tos pačios apeigos. Pavyzdžiui, javų laukai būdavo lankomi per jurgines, velykas, sekmines, jonines ir petrines; supamasi — užgavėnių, velykų, sekminių, joninių ir kitų švenčių metu. Tačiau atitinkamos sutartinės būdavo dainuojamos tiktai per tam tikras šventes ir vykstant tik tam tikroms papročių apeigoms. Pavyzdžiui, sūpuoklinės sutartinės dainuotos per velykas ir tik supantis, o ne lankant pasėlių laukus arba lalaujant.

Sunkiomis feodalizmo ir kapitalizmo laikotarpių liaudies gyvenimo sąlygomis daugelis kalendorinių papročių ir apeigų buvo tikros liaudies šventės. Jos įvairino ir skaidrino liaudies buitį, kėlė jos optimizmą, sudarė progą bendrauti ir pramogauti (arklių lenktynės, supimasis, važinėjimasis rogėmis, kolektyvinės vaikštynės po laukus, vaisės ir pan.). Kalendorinių švenčių papročiams buvo suteikiama iš dalies ir pirmykštė maginė reikšmė: senu liaudies įsitikinimu — apeiginiai veiksmai gali paveikti žmogų supančią gamtą jam palankia linkme, užtikrinti žemdirbystės darbų sėkmingumą. Tačiau žemdirbystės papročiai, turį maginę prasmę ir išlaikę nemaža senųjų tikėjimų bruožų, nesuvidino lemiamo vaidmens kalendorinėje poezijoje. Kalendorinės, kaip ir apskritai visos apeiginės, poezijos šaltiniu buvo gyvenimas, visuomeninė veikla ir darbas.¹

Kalendorinės sutartinės savo kilme ir paskirtimi glaudžiai susijusios su darbo sutartinėmis. Tatai patvirtina ir tas faktas, kad darbo sutartinės buvo dainuojamos kalendorinių apeigų metu. Sutartinių dainuotojos iš Obelių apylinkės nurodo, jog darbo ir parugių sutartinės esančios tos pačios. Apynėlio, bitelės ir kitų paruginių sutartinių variantai užtinkami darbo sutartinėse (žr. I t., Nr. 78—88). Apie tai kalba ir kalendorinių švenčių sutartinėse atsispindėję papročiai, kuriais buvo siekiama užtikrinti darbo sėkmingumą, nuimant derlių. Toks pat reiškinys pastebėtas ir ištisinėse parugių dainose: Paringio apylinkėje daina „Žalioje girelėje

---

¹ В. И. Чичеров. Зимний период русского народного земледельческого календаря XVI—XIX веков. — Труды Института Этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая, АН СССР, Новая серия, том XI, Москва, 1957 г., стр. 10

В. Ч. Чичеров. Календарная поэзия и обряд. — Русское народное поэтическое творчество. Под общей редакцией проф. П. И. Богатырева. Изд. второе, Москва, 1956 г., стр. 237

genelis kala" dainuojama lankant laukus¹. Apie Adutiškį ta pati daina dainuojama mėšlavežio metu². Paruginių sutartinių (Nr. 527, 528 ir 519—524) motyvai sutinkami ištisinėse rugiapiūtės ir avižapiūtės dainose³.

Pasivažinėjimo sutartinės buvo dainuojamos tradicinio pasivažinėjimo metu per užgavėnes⁴. Manoma, jog šis paprotys senovėje gyvavo pavasario pabaigoje ir tik vėliau buvo perkeltas į pavasario pradžią. Ilgainiui jis sutapo su užgavėnėmis.

Pasivažinėjimo sutartinių grupė negausi. Žymiai daugiau yra išlikę ištisinių pasivažinėjimo dainų. Minimos sutartinės buvo dainuojamos paprasto pasivažinėjimo metu. Nėra duomenų, kad jos būtų buvusios dainuojamos per kitokius pasivažinėjimus, pavyzdžiui, vežiojant „bičių spiečių“, arklių lenktynėse ir panašiai.

Pasivažinėjimo kaip ir kitose kalendorinėse sutartinėse atsispindi atskiri papročių momentai bei aplinka, kurioje vyko įvairios apeigos. Pavyzdžiui, sutartinėje „Čiuž, čiužela“ minimas geras kelias ir jis iškeliamas kaip priešingybė blogam arkliui. Sutartinė prasideda tautologiniais garsažodžiais *čiuž, čiužela, vež, važela*, sustiprinančiais rogėmis važiavimo vaizdą. Sutartinėje „Ko siūdi, ko liūdi?“ atsispindi paprotys pasivažinėjant lankyti gimines bei bičiulius, o grandinine jos forma bei maloniniais epitetais nusakomi atvykusiųjų į svečius asmenų būdingesnieji bruožai. Be to, šioje sutartinėje metaforiškai vaizduojamas ir laistymosi paprotys — *važis prašo vandenėlio*. Priedainyje minimas augalas goštauta liaudies simbolikoje turi laimę nešančio augalo prasmę. Pavyzdžiui, kas su savimi nešiojasi goštautą, keliaudamas nepaklys, — sako biržiečiai. Trečioje pasivažinėjimo sutartinėje „Čiužoi, važevoj“ ryšys su apeigo-

¹ LTR 826 (148)

² LTR 2238 (33)

³ LTR 702 (33), 293 (75), 225 (1653), 1495 (36)

⁴ Pasivažinėjimo paprotys Lietuvoje gyvavo iki XX a. pradžios. Pasivažinėjimas užgavėnių metu buvo laikomas būtina tradicija. Liaudis pasivažinėjimą siejo su žemdirbyste, ypač su linų auginimu (žr. LMD I 474 (456); E. Schnippell. Volkskunde von Ost = und Westpreussen. R. 1, Danzig, 1921, S. 100)

Pasivažinėjimo metu reikėjo apvažiuoti tam tikrą lauko plotą, aplankyti gimines, bičiulius. Kartais buvo važinėjama su kubilu vandens ir laistomi stebintieji; šis paprotys vadinamas „bičių spiečiumi“. Vaikų pasivažinėjimas rogutėmis vadinamas ledo suktele (karusele). Sutartinės buvo dainuojamos tiktai apvažinėjant laukus ir lankant artimuosius.

mis jaučiamas tik pirmoje eilutėje. Toliau eina žodžiai, paimti iš darbo sutartinės — „Skumboj', šauniai joj'' (žr. I t., Nr. 163 ir kitas).

Pasivažinėjimo sutartinių ir ištisinių dainų bendri bruožai pasireiškia jų motyvuose, apdainuojančiuose pačią kelionę¹, žirgą². Žymiai daugiau čia randame skirtybių. Sutartinėse neužtikta laistymosi žaliu vynu³, tragiško likimo, mirties motyvų⁴. Ir atvirkščiai: sutartinių motyvas apie giminių lankymą („Ko siūdi, ko liūdi?“) ligi šiol neužtiktas ištisinėse dainose.

Užgavėnių metu išvykti iš namų buvo laikoma būtina tradicija, siejama su žemdirbyste, ypač linų auginimu. Apie Plungę žmonės sakydavo: „Kas sėdi namie, to pasėlė menka tepaaugs“; apie Uteną: „Kas nevažinės, to vasarą žirniai nederės“⁵.

Tokią pačią minėtų papročių prasmę rodo ir jų pavadinimai — *linus traukti*, *linus tęsti*, *pratęsti* (Šimkaičiai, Josvainiai, Tauragė, Priekulė, Vilkiškiai, Tilžė). Apie Tverėčių žmonės važinėdavosi po visus savo laukus ir sakydavo, kad kuo daugiau po savo lauką važinės, tuo didesni užaugs linai, geriau seksis bitės. Apie Aukštadvarį buvo paprotys apvažiuoti bent tris laukus; apie Vilkiškį linų laukas turėjo būti apvažiuotas mažiausiai tris kartus⁶. Apie Merkinę, Veisiejus, Seirijus ir kitur vaikai per užgavėnes važinėdavosi ant linų verpstės, apie Kupiškį — jodinėdavo ant verpimo ratelio.

Sūpuoklinės sutartinės dainuojamos supantis. Suptis tam tikrų švenčių metu sūpynėse (sūpuoklėse) — senas ir plačiai žinomas paprotys⁷. Sūpuoklinės sutartinės buvo dainuojamos tik velykinio supimosi metu (nuo velykų iki sekminių), supantis specialiai padarytose sūpynėse.

---

¹ LTR 1924(88), 2967(188)

² LTR 1924(187)

³ LTR 415(15), 63(39), 228(97)

⁴ LTR 2098(15), 2238(50), 1924(188)

⁵ LTR 430(50)

⁶ E. Schnippell. Volkskunde von Ost = und Westpreussen. R. 1, Danzig, 1921, S. 100

⁷ Analogiški papročiai žinomi jau I a. prieš mūsų erą. Juos mini P. Vergilijus „Eneidoje“ (VI kn., 741 eilutė, XII kn., 603 eilutė), „Georgikose“ (II kn., 389 eilutė).

Be to, žr. V. Mannhardt. Wald und Feldkulte. 2 Aufl., Berlin, 1905, S. 305;

J. G. Fraser. The Golden Bough. Vol. IV, pag. 247;

M. Nilsson. Griechische Feste. Leipzig, 1906, S. 232

Jas dainuodavo stebėtojai — tie, kurie supdavosi, nedainuodavo (Adučiškis, Tverečius).

Sūpuoklinės sutartinės fragmentiškos. Būdingas joms humoristinis nuspalvinimas — lengva pajuoka paprastai nukreipiama į besisupančius. Čia jie vadinami molio stukais, pelų maišais, bieso vaikais (Nr. 490, 491). Šios sutartinės dainuojamos dažniausiai dvejiniu būdu (IV tipas); trejinių ir keturinių nerasta.

Ištisinėse sūpuoklinėse dainose pasitaiko daugiau ir įvairesnių motyvų negu sūpuoklinėse sutartinėse — apie velykėlę raduolėlę, velykinio supimą¹, apie vanagėlį, sukantį lizdelį², apie jojimą karan³.

Supimosi paprotys senovėje buvo siejamas su linų auginimo sėkmingumu. Apie Tverečių buvo sakoma, — katras nesisupa, to derlius (nauda) nederės, linai neaugs⁴. Ta pati pažiūra išreikšta ir ištisinėse dainose: „Kas pakorė sūpuoklėles, to lineliai šilkuosun, kas nekorė sūpuoklėlių, to lineliai žagaruosun“ (Tverečius). Kas aukščiausiai įsisupa, sakydavo žmonės, to būsią didžiausi linai⁵, to „bunda“ būsianti aukštesnė (Tverečius)⁶.

Senovės tikėjimuose supimasis turėjęs reikšmės augmenijos ir gyvūnijos augimui. Prof. D. Zeleninas aiškina, kad į šį paprotį reikia žiūrėti kaip į žmogaus pastangas jėga priversti orą tarnauti jo reikalams. Tai esąs maginis žmogaus užviešpatavimo oro erdvėje simbolis.

Paruginės sutartinės buvo dainuojamos vaikstant parugėmis. Šis paprotys žinomas kaip kolektyviškas rugių bei kitų pasėlių lankymas pavasarį — nuo rugių žydėjimo ligi sekminių, pagal kitus liudijimus — ligi rugių piūties (Obeliai, Adučiškis, Tverečius, Mielagėnai).

Su vaikščiojimu parugėmis artimai susijęs ir sambarių paprotys. Sambariai buvo švenčiami dažniausiai sekminių antrą dieną, prieš pradėdant piūtį arba pavasarinę sėją. Tai tarsi piūties pradėtuvių kolektyvinė

¹ LTR 2593 (50), 2381 (143), 2098 (49)

² LTR 2967 (190)

³ LTR 2098 (49)

⁴ LMD I 475 (3)

⁵ LMD I 398 (3)

⁶ LMD I 475 (251)

šventė¹, kurios metu buvo keliamos apeiginės vaišės su alumi. Alus ir vaišės buvo ruošiamos iš sudėtinių („subertinių“) produktų. Šios liaudies šventės metu taip pat buvo lankomi javų (rugių) laukai ir atliekamos kitos apeigos — ritinėjamasi nuo kalno, inscenizuojamos vestuvės, rengiami švenčių „karalaitės“ rinkimai, neretai jaučių rungtynės. Tačiau pagrindinės apeigos, kurių metu buvo dainuojamos sutartinės, — javų lankymas ir bendros vaišės parugėje (ant kalvos, piliakalnio).

Ir sambarių metu, ir vaikstant parugėmis buvo dainuojamos beveik tos pačios sutartinės, nes abu papročiai yra glaudžiai susiję. Sambariai buvo tartum antrojo javų lankymo užbaiga — po jų prasidės joninių, petrinių laikotarpio laukų lankymas.

Paruginės bei sambarių sutartinės įvairesnės, jų turinys ir meninės išraiškos priemonės turtingesnės negu kitų kalendorinių sutartinių. Čia jos kalba apie darbą, biteles, saldųjį medutį, apie apynių rinkimą, apie marčios santykius su vyro šeima. Pagrindinę šio skyriaus grupę sudaro sutartinės, vaizduojančios apynėlio rinkimą, alaus darymą. Jos dažniausiai prasideda kvietimu eiti į laukus rašyti apynių, yra palydimos gausių ir įvairių priedainių: *pulkan, pulkan raitų, lyliā, lyliute; čiūto, čiūtele*. Pats parugių paprotys — rugių laukų lankymas — šiose sutartinėse neminimas.

Apynėlio sutartinės artimos paruginėms sutartinėms apie bitele (Nr. 496—498). Pirmosiose dainuojama apie vaišinimąsi alumi, antrosiose — apie vaišinimąsi medumi. Kiek matyti iš minėtų sutartinių, alumi ir medumi buvo vaišinamasi siaurame šeimos rate. Šio vaizdo tikrovškumą patvirtina M. Pretorijaus pateikta žinia, jog rudens sambarių metu kiekvienas šeimos narys turėjęs išgerti daug kartų alaus; jeigu vaikai neįstengdavę, už juos išgerdavę tėvai. Svetimiesiems dalyvauti buvę negalima².

---

¹ Yra žinomi pavasariniai ir rudeniniai sambariai. (Apie rudeninius sambarius žr. M. Prătorius. *Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne*, hg. v. W. Pierson, Berlin, 1871, S. 60—62). Rudeniniai sambariai buvo ruošiami rudenį, baigus visus žemės ūkio darbus.

Pavasariniai sambariai buvo ruošiami įvairiu metu: po petrinių, artinantis sekminėms ir ant rytojaus po trejybės šventės (S. Rostowski. *Litvanicarum societatis Jesu historiarum provincialium. Pars prima*, Vilnae, 1769, 19 psl.). Adutiškio, Tverėčiaus, Daugėliškio, Mielagėnų ir kitose apylinkėse sambariai vadinami kupoliomis.

² M. Prătorius. *Deliciae Prussicae*. S. 61

Paruginių ištisinių ir sutartinių sugretinimas rodo, jog abu šie dainų žanrai yra artimi savo siužetais ir priedainiais (žr. III t. priedus). Daugelis ištisinių paruginių dainų turi tokius pat kaip ir sutartinės priedainius — *ai tuta, vai tuta* (Paringys)¹. Tačiau paruginių sutartinių (Nr. 492, 495, 496, 499, 505, 509) siužetai ištisinėse dainose lig šiol neužtikti.

Apėjimas aplink lauką pagal ano meto žmonių papročius turėjo apsaugoti laukus nuo pavojų — audrų, lietu ir įvairių kenkėjų. Lietuvių tautosakoje apeiginis vaikščiojimas apie lauką buvo laikomas derliaus pakėlimo priemone: kad javai gerai augtų, šeimininkas turi apeiti aplink lauką (Tauragnai, Alanta, Paberžė, Baisogala). Paruginės sutartinės „Kas ten gražiai žydėjo?“ dainuotoja, nurodydama sutartinės paskirtį, paaiškino: „Dainuojama, kad keltų rugius“. Panaši prasmė buvo teikiama ir pavasariniams sambariams. S. Rostovskis nurodo, jog sambariai daromi, siekiant užtikrinti gerą orą ir derlių. Tatai patvirtina ir XX a. pradžioje užrašyta medžiaga — apie Debeikius sambarių vaisės buvo ruošiamos, kad geriau augtų javai².

Rytelio (rytaganio) sutartinės buvo dainuojamos dažniausiai per sekmines, rečiau per šeštines ir devintines, išgenant galvijus į ganyklą. Tai buvo paprotys minėtomis dienomis pavaduoti kaimo piemenis. Už juos labai anksti, vos švintant, gindavo merginos. Gal būt, dėl to ir šis paprotys imta vadinti ryto arba rytelio. Dar prieš genant rytelio arba išginus, visoms karvėms merginos uždėdavo vainikus, nupintus iš beržo šakučių.

Rytelio sutartinėse minimi su papročiu susiję veiksmai bei aplinkos reiškiniai. Kai kuriose sutartinėse sutinkami vainikėlio įvaizdžiai veikiausiai sietini su karvių vainikavimo papročiu — *mano vainikas... šilaly rinktas, trakely pintas* — arba su vestuvių inscenizavimo žaidimais ten pat ganykloje. Daugelis šių sutartinių vaizdų, atskirų frazių ir priedainių yra paskolinti iš darbo arba vestuvių sutartinių.

Rytelio sutartinių tekstai — vienastrofiai, poetiški. Juose gausu niuan suotų deminutyvų — *saulutė, saulelė, ryto, rytelio...* sudurtinių epitetų. Meninių priemonių gausumas neapsunkina vaizdo, bet priešingai, sustiprina ir pagilina jį. Kai kurie šių sutartinių priedainiai yra sutapę su dainos turiniu: priedainiu kartais eina ir pats papročio pavadinimas — *ryto, rytelio*.

¹ LTR 925 (34), 707 (107)

² LTR 52 (1389)

Kupolių bei rasų šventės priklauso prie svarbiųjų vasaros švenčių. Po jų netrukus prasidės piūtis, derliaus nuėmimo darbai. Kupolinės sutartinės seniau buvo dainuojamos ne tiktai per pačias jonines ir prieš jas, bet ilgesnį laikotarpį — ligi petrinių, ligi liepos mėnesio pradžios, lankant javų laukus, raunant iš pasėlių piktžoles ir šokant apie ugnį.

Kupolines sutartines galima suskirstyti į keletą grupių. Pirmosios grupės, vadinamosios lankymo, sutartinės savo tematika mažai tenutolsta nuo papročių vaizdavimo (Nr. 546—559). Joms artimos taip pat humoringos sutartinės, parafrazuojančios lankymo sutartines. Šios grupės sutartinės sudarytos iš dviejų skirtingų dainų, nesusietų tarp savęs logišku ryšiu (Nr. 547, 549, 550). Antroji kontaminuotų sutartinių dalis — „Kur buvai, Jonai? — Turgely, ponai“ — labiau yra žinoma kaip ištisinė vaikų daina; Ukmergės apylinkėse ji buvo dainuojama per rugiapiūtę.¹

Antrosios grupės sutartinės (Nr. 541—543) fragmentiškai liečia kitus joninių apeigų dalykus — degutą ir košę. Šių sutartinių įvaizdžiai — su pienu košė, su degutu barščiai, — išnykęs kai kuriems joninių papročiams, šiuo metu ne visai suprantami. Galimas daiktas, kad čia turima galvoje smala (derva, degutas), naudojama joninių ugniai sukurti, arba atėjusi asociacijos keliu iš papročio ištepti namų ir tvarto duris smala, saugojantis nuo apraganavimo². Tokiu pačiu keliu galėjusi ateiti ir košė iš senųjų tikėjimų — esą joninių naktį raganos verdančios iš rugių žiedų (rasų) košę (Kabeliai, Leipalingis, Liškiava, Skuodas)³.

Trečios grupės sutartinės (Nr. 547) mini kupolių rovimą. Seniau kupolėmis vadinta beveik visi žolynai, renkami per jonines. Tačiau šios rūšies sutartinėse kupolių rinkimas sietinas su joninių papročiu — išrinkti iš javų piktžoles, kad jos daugiau neaugtų. Ši joninių švenčių momentą mini M. Valančius „Palangos Juzėje“: „Kitos mergelės rovė žoles ir degino, o tai dėl to, idant nebūtų žolėti rugiai ir javai“. Apie Leipalingį, Seirijus sakoma, kad usnys laukuose neaugtų, reikia joninių naktį ištraukti vieną usnį ir pasodinti viršūne į žemę⁴. Apie Obelius, kai rugiuose daug kupolių, diduma jų praraunama ir sudeginama⁵.

¹ Žr. J. K a m i ņ s k i. Sekmine czyli Zielone świątki na Litwie. — Tygodnik Ilustrowany. T. IX, 1864 r., str. 144

² Gimtasis kraštas, Nr. XXIX, 119 psl.

³ LTR 374 d (2354), 1436 (1)

⁴ LTR 455 b (171)

⁵ LTR 1678 (68)

Ketvirtos grupės kupolinės sutartinės (Nr. 545) yra vestuvinės tematikos, kuri į jas galėjo ateiti per vestuvių inscenizavimus joninių švenčių metu¹ ir vedybinius būrimus². Priedainio *rasito*, *rasyte* kilmė sietina taip pat su senovės papročiu: merginos, norėdamos sužinoti būsimą jaunikį, joninių naktį prausdavosi rasa (Rimšė, Tverečius)³.

Kupolinių sutartinių priedainiais eina pačios apeigos pavadinimas. Jis jungiamas ir su kitais priedainiais bei garsažodžiais, pavyzdžiui, *lioj*, *lelijėle*, arba su mažiųjų formomis — *kupolijėle*, *kupolijyte*. Dažnai čia sutinkamas priedainis *kūkalis*, kuris kaip ir *kupolis* neretai būna sujungtas su rože. Kūkalis — žinoma javų piktžolė, o rožės vardu liaudyje vadinama ne tik erškėtrožės, bet ir daugelis kitų ryškiažiedžių, puošnių augalų, kurie būdavo renkami joninių išvakarėse ir turėjo nemažos reikšmės liaudies tikėjimuose bei papročiuose. Priedainis *kūkalis rože*, sujungtas su *ratilio*, sutinkamas ir rugiapiūtės sutartinėse (žr. I t.).

Beveik visos kupolinės sutartinės dainuojamos keturinių būdu. Kadangi daugelis jų neturi nurodytų pritarinių, tai greičiausiai buvo dainuojamos kaip trejinės, šokamos keturiose (žr. I t., II tipą), ir dėl to A. R. Niemi ir A. Sabaliausko leidinyje pažymėtos keturinėmis.

Kupolinės sutartinės nuo ištisinių kupolinių dainų skiriasi tiek savo tematiniais motyvais, tiek teksto ir muzikos struktūra. Sutartinėse neužtikta ištisinių kupolinių dainų motyvų apie saulę, apie ginčą dėl surinktų žolynų, apie našlaitės meilę⁴. Abi šias dainų rūšis riša vien tik jų priedainiai.

Daugelis kupolinių švenčių papročių buvo siejami su žemdirbystės ir gyvulininkystės apsauga bei sėkme, žmonių sveikatos užtikrinimu.

Aplankymas lauko joninių-petrinių metu turėjęs tą pačią prasmę kaip ir per sekmines. Apie Pakruojį sakoma: jeigu nori, kad laukai derėtų, turi juos apvaikščioti joninių išvakarėse, išbraidyti po rasą; joninių rytą reikią apibėgti aplink lauką (Tauragnai, Alanta, Skuodas). XVII a. vakarinėje Lietuvoje buvo paprotys prišti ant ilgos karties,

¹ LTR 1418 (483)

² LMD I 502 (515)

³ LTR 1778 (26), LMD I 581 (1), LMD I 660 (209)

⁴ Žr. E. Volteris. Lietuviška chrestomatija. Sankt Peterburg, 1903, 230—233 psl.; A. Juška. Lietuviškos dainos. III t., 1954, Nr. 1248; LTR 689 (104), 842 (109)

vadinamos kupole, žolių puokštę ir iškelti ją prie vartų, pro kuriuos vežami javai. Derlių nuėmus, dalis tos puokštės buvo sumaišoma su javais¹.

Reikšmingomis buvo laikomos joninių apeigos ir gyvulininkystei. Apie Leliūnus, Utenos apylinkėje, joninių naktį jaunimas kupoliaudavo ir pindavo vainikus. Dvyliktą nakties sukurdavo laužą ir šokdavo apie jį. Sumetęs į ugnį kupoles, ugnies nemašydavo. Kurios kupolės nesudegdavo, tas atiduodavo karvėms, kad pieno daugiau duotų. Kad karvės būtų, apdegusios kupolės būdavo sumaišomos su sodria žole ir tą pačią joninių naktį sušeriamos.

Per jonines surinkti žolynai buvo laikomi turinčiais ypatingą gydymąją galią, teikiančiais gajumo ir sveikatos žmogui. Volfenbiutelio postilėje (1573 m.) sakoma, kad per jonines pašvėstus žolynus, lietuvių liaudies vadinamus „kupalamis“, žmonės degindavo, smilkydavo prie gimdyvių². Septynioliktame amžiuje Lietuvoje buvo paprotys kupolines žoles užkišti už namo arba svirno balkio, kiekvienam šeimos nariui po žolę: kieno žolė nežydi, greitai nudžiūsta, tas turėsias greitai mirti³. Tokie pat papročiai užtikti ir XX a. Obelių apylinkėse⁴.

Kupolinės sutartinės, kaip jau minėta, buvo dainuojamos ir per petrines. Tatai rodo kupolinėse sutartinėse minimas Petro vardas. Seniau kupolinėmis dienomis buvo vadinamos ne tik joninės bei petrinės, bet visas laikotarpis tarp tų dienų (Liškiava)⁵. Tą patį patvirtina ir J. A. Brandas, jog lietuviai joninių šventę švenčią ne tą dieną, kuri kalendoriuje nurodyta⁶. Jeigu tikslus ir patikimas M. Strijkovskio liudijimas, tai kupolinės dienos jo laikais buvo švenčiamos nuo gegužės 25 ligi birželio 25 dienos⁷.

Gausu lietuvių liaudies sutartinėse gamtos vaizdų. Gamta ir jos reiškiniai, išskirti šioje knygoje į atskirą sutartinių tematinį skyrį, yra

¹ Žr. M. Prätorius. *Deliciae Prussicae*. S. 56

² Žr. *Mitteilungen der Litauische Litterrarische Gesellschaft*. Bd. V. 1904, S. 147—148

³ M. Prätorius. *Deliciae Prussicae*. S. 56

⁴ LTR 1678 (68)

⁵ LTR 374 (2372)

⁶ J. A. Brand. *Reysen durch die Marck Brandenburg, Preussen, Churland... Wesel, 1702*, S. 102

⁷ Žr. M. Strijkowski. *Kronika. Królewiec, 1582 r.*, str. 147, 157

labai svarbi sudėtinė visos sutartinių poezijos dalis. Beveik visų rūšių sutartinėse gamta eina fonu, o kartu ir menine priemone, kuriant vaizdus.

Sutartinių apie gamtą skyrius apima tas sutartines, kuriose apdainuojami atskiri augmenijos ir gyvūnijos reiškiniai, žmones supanti gamta, jos grožis. Nuolatinis žmogaus bendravimas su gamta atsispindi tikroviškuose šių sutartinių vaizduose, būdinguose gimtojo krašto peizažui. Juose apdainuojami ne stebina savo nepaprastumu gamtos reiškiniai, kaip vaivorykštė, saulėlydžiai ar lakštingalos daina, bet paprasčiausi, lengvai liaudies suvokiami dalykai, kuriuos, nuolat stebėdamas, žmogus gerai pažino ir galėjo jų įvaizdžius panaudoti, kurdamas meninius vaizdus. Pažymėtinas čia vaizdavimo nuoseklumas, rami, santūri nuotaika, o ne jausmingas susižavėjimas, ne platesnis detalizuotas peizažas. Medžiagos pasirinkimui, vaizduojant gamtą, ir jos traktavimo pobūdžiui turėjo reikšmės liaudies pasaulėžiūra bei pasaulėjauta.

Sutartinės apie augmeniją — medžius, gėles, žolynus — sudaro didesnę gamtos sutartinių grupę. Mažiau išliko sutartinių, apdainuojančių paukščius, bites, gyvulėlius. Vienos sutartinės, apdainuodamos augalus arba gyvūnijos atstovus, piešia tik jų išorę bei gyvenimo sąlygas. Pavyzdžiui, sutartinėje apie žilvitį (Nr. 591) pasakojama, kad jis išaugo pakluonėje, sužaliavo, sužydėjo geltonais žiedais ir prinoko. Tačiau nerandame čia tų reiškinų vertinimo, jų santykio su aplinka ar žmogumi, — konstatuojamas vien augalo buvimas ir jo ypatybės.

Kita sutartinių apie gamtą dalis pasižymi platesniais vaizdais. Variantų gausumu ir pilnumu šioje sutartinių grupėje išsiskiria sutartinės apie nevietaje išaugusią obelėlę (Nr. 562—578) ir lizdą susisukusį strazdelį (Nr. 607—615). Tuo pačiu planu dainuojamos sutartinės ir apie kitus augalus — eglę, liepą, diemedį. Jose vaizduojama visiems pažįstama aplinka — prie kelio auganti obelėlė, kurios vaisius gali nuskinti ir šakas nulaužti pro šalį geną piemenėliai ar kirtėjėliai; strazdelis įspėjamas nesukti per aukštai lizdelio, kad vėtra jo neišdraskytų. Daugelyje šių sutartinių jaučiama paralelė su žmogaus gyvenimu. Jose atsispindi taip pat liaudies užuojauta skriaudžiamajam, sielvartas dėl negerovių, didžiulė liaudies meilė gamtai, subtilus gamtos grožio pajautimas.

Sutartinės apie gamtą pasižymi formos ir stiliaus grakštumu, lengvumu. Gamta dažniausiai vaizduojama dinamiškai, daugiau dėmesio skiriant

veiksmui, negu išorės vaizdavimui. Išorė piešiama, iškeliant tam tikrus augalų ar gyvių bruožus, kurie nusakomi beveik pastoviais epitetais: *obelėlės balti žiedai, raudoni obuolėliai, eglelė aukštuolėlė, strazdelis — mandras paukštelis*. Stilių ir vaizdą pagyvina antrojo asmens įvedimas, kai kurių veikėjų suasmeninimas. Pavyzdžiui, bitelė skundžiasi sulijusi šilko rūbus, peikia šalną.

Sutartinės apie gamtą turi dažniausiai pastovius priedainius. Obelėlės ir strazdo sutartinės puošia priedainiai *tūto* bei jo variantai — *tututuj, tadado*. . . Sutartinėse apie obelėlę *tūto* priedainis eina su kitais garsažodžiais — *tūto sadaučio, lioj lylio*. *Tūto* priedainis sutinkamas ir kitose (šokių, žaidimų, darbo) sutartinėse, bet ypač būdingas sutartinėms apie medžius ir krūmus — žilvitį, šermukšnij, putiną.

Obelėlės ir strazdelio sutartinių garsažodis *tututu* gali būti kilęs iš reduplikuoto antrojo asmens įvardžio „tu“. Taip pat ir kiti gamtos sutartinių priedainiai glaudžiai susiję su pagrindiniu sutartinės veikėju: sutartinės apie aguoną palydi priedainis *agano*, apie serbentą — *sarbinto*, apie ratilėlį — *ratilio*. Tokį pat glaudų ryšį su veikėju turi sutartinės priedainiai, pamėgdžiojantieji vištelės garsus, *kudi-kudi kaka*.

Kai kurios gamtos sutartinės yra dainuojamos prie darbo (žr. I t. Nr. 438, 461, 462, 463, 304). Daugelio gamtos sutartinių motyvų bei vaizdų ligi šiol dar neužtikta ištisinėse dainose.

Sutartinėse apie šeimyninius santykius atsispindi būdingesnieji patriarchalinės šeimos bruožai. Ne tik šio skyriaus, bet ir visos kitos sutartinės persunktos šeimos gyvenimo vaizdų. Šeima ir jos santykiai yra jungtis, vienijanti poetinį sutartinių vaizdą. Per šeimos vaizdus sutartinėse atsiskleidžia žmonių darbas, jų santykiai, žmogiškieji jausmai. Vaikų meilė ir pagarba šiose sutartinėse išreikšta tradiciniais liaudies poezijos palyginimais — motulė kaip saulė, tėvelis kaip mėnuo, seselė — žvaigždėlė, brolis — sietynas. Į mūsų tautosaką šie palyginimai, gal būt, yra atėję iš senovės lietuvių mitologijos. Vaikų meilė tėvams atsispindi čia, vaizduojant ir kasdieninę buitį — vakare klojamas patalėlis motinėlei pailsėti:

Lioj saudaila,
Vokaro!
Kločia boitų patalāj,
Vokaro.

Lioj saudaila,
Vokaro!
Guldyčia savo mielų motināj,
Vokaro.

Sūnus kerta eglę ar ąžuolą, norėdamas padaryti motulei ir kitiems šeimos nariams strunelius (suolą), ant kurių:

Sėd' mano močiute,
Karpytu lapeliu,

Kaip danguje saulė,
Karpytu lapeliu.

Šeimos nariai vaišinami obuolėliais (Nr. 635, 636) ir panašiai.

Vaizduojant vaikų tarpusavio santykius, pabrėžiamas jų sutarimas; broliai turi vieną žirgą, sesės vieną kraitį, bet jie dailiai pasidalija:

Vidur dvaro trys ąžuolai,
Tūto, be tūto.
Tūto, tūto,
Tūto, be tūto.

Visų trijų vienas žirgas,
Tūto, be tūto.
Tūto, tūto,
Tūto, be tūto.

Ne ąžuolai — trys broliukai,
Tūto, be tūto.
Tūto, tūto,
Tūto, be tūto.

— Mums, tėvuli, padalink,
Tūto, be tūto.
Tūto, tūto,
Tūto, be tūto.

Atskirais atvejais čia iškyla ir kita tų santykių pusė — nesutikimai tarp brolių, pagimdyti turtinių santykių (Nr. 661).

Visi šie šeimyniniai santykiai sąlygojami patriarchalinės tvarkos ar feodalinės visuomenės etikos. Sutarimas ir tvarka šeimoje palaikoma tėvo autoritetu — jis dalija broliams žirgą, pats nusprendžia jų likimą — kuris vaiskelin turi eiti, tam žirgas turi tekti.

Sutartinių apie šeimyninius santykius konstrukciją, vienokių ar kitokių meninių priemonių buvimą apsprendžia vaizduojamojo objekto pobūdis. Čia yra gausu paralelinių bei šakotinių sutartinių, dažnai pasitaiko grandininė posmų konstrukcija, pažymėtina epinė vaizdavimo ramybė.

Beveik kiekviena šio skyriaus sutartinė turi skirtingą priedainį. Vidujiniu ryšiu jie siejasi su atskiroms sutartinėmis, bet ne su viso skyriaus tema.

Šeimos santykių tema gana dažna ir išsiskiria dainose. Vis dėlto daugelis šio skyriaus tematinių motyvų yra saviti sutartinėms. Neužtikta išti-

sinėse dainose motyvo apie sūnelį, darantį strunelius motulei atsisėsti, apie sesę, sodinusią sodą ir dalinusią šeimos nariams obuolėlius, nebūdingas putino ir šermukšnio — brolio ir sesers — palyginimas (Nr. 622—625, 626, 635, 640—646).

Vestuvių sutartinės išsiskiria iš kitų savo tematinio vieningumu: jos apdainuoja vestuves ar su jomis tiesiogiai susijusius reiškinius. Jose atsispindi amžiams slenkant susiklostę papročiai ir apeigos, lydėjusios santuokos sudarymą, o taip pat platesnis liaudies buities ratas — ekonominiai ir socialiniai žmonių santykiai, savitas įvairių buities reiškinių vertinimas.

Vestuvių sutartinės pasižymi konstrukcijos ir stiliaus įvairumu. Vienos iš jų — trumpos dainelės, dažniausiai visai be priedainių, kitos turi būdingą sutartinėms formą — didesnę posmų skaičių su gausiais priedainiais. Toks formos nevienodumas siejasi su daugelio vestuvinių sutartinių apeiginiu pobūdžiu ir vestuvių „šalių“ priešišku nusiteikimu, kuris apsprendžia dažnai ne tik vestuvių sutartinių tematiką, bet ir jų stilių. Grynai apeiginės vestuvinės sutartinės dažnai yra žymiai trumpesnės, jų siužetas mažiau išplėtotas. Kone visos spausdinamos šios rūšies vestuvių sutartinės užrašytos A. R. Niemi ir A. Sabaliausko gana siaurame šiaurės-rytų Lietuvos ruože. Savo humoristiniu charakteriu iš jų išsiskiria vestuvių veikėjus apdainuojančios sutartinės. Kitos vestuvių sutartinės, būdamos ne taip artimai susijusios su vestuvių apeigomis, dažnai turi platesnį siužetą ir išlaiko būdinguosius sutartinių priedainius. Pastarųjų sutartinių variantų randame ir kituose skyriuose: darbo (Nr. 125, 139, 140, 147. . .), kalendorinėse (Nr. 519—525, 528—532). Čia vestuvinės tematikos sutartinių buvimas paaiškinamas darbo papročių raida (žr. I t., 28—29 psl.).

Bendra tematika daugeliu atvejų priartina vestuvines sutartines prie ištisinių vestuvių dainų. Tačiau skirtingas yra jose tų pačių temų traktavimas, o taip pat tų temų meninis sprendimas. Būdingas vestuvinių sutartinių bruožas, lyginant jas su ištisinėmis vestuvių dainomis, yra ne tokia lyriška jų nuotaika. Jausmo santūrumas, būdingas visoms sutartinėms, šiose sutartinėse pasireiškia meninių priemonių atranka: šalia gausių deminutyvų ir nuosaikiai vartojamų pastoviųjų epitetų nedaug jose metaforinių epitetų, dar mažiau metaforų, kuriomis reiškiamą pakili nuotaika. Vestuvinėse sutartinėse žymiai rečiau vaizduojama mergelės ir bernelio meilė; daug plačiau jose atsispindi jaunųjų etinės savybės, eko-

nominiai jungtvių interesai. Jaunąjį labiau jaudina klausimas, ar jo būsimoji yra gera piovėjėlė, verpėjėlė, negu širdies jausmai, taip dažnai apdainuojami ištisinėse dainose.

Kai kurių vestuvinių sutartinių motyvai retai teuztinkami ištisinėse dainose. Tokios yra sutartinės: „Ko palinko suoleliai?“ (Nr. 695—707, 801, 872 ir kt.), „Kas tar teka per dvarelį?“ (Nr. 857—862), „Tu lydi, lydeli žaliasai“ (Nr. 709, 710), „Kas tai ištekėjo?“ (Nr. 845), „Surūko rūko Vilniaus laukai“ (Nr. 851—855) ir kitos.

Sutartinės apie piršlybas beveik neturi funkcinio nurodymo, dėl to sunku, remiantis jomis, nustatyti atskiras piršlybų apeigas. Tą patį galima pasakyti apie sužieduotvių ir kitų apeigų sutartines. Šiame leidinyje prie piršlybų sutartinių priskiriamos visos tos, kurios dainuojamos ikivestuviniu laikotarpiu ir kuriose vaizduojami įvykiai, susiję su būsimo vestuvėmis. Kai kurios piršlybų sutartinės, ypač spausdinamos skyriaus pradžioje, galėjo būti dainuojamos ir ne piršlybų metu. Daugelio jų tema yra jaunų žmonių svajonės, žvalgymasis sau tinkamos poros. Jos yra lyriškesnės ir jausmingesnės, palyginus su kitomis piršlybų sutartinėmis. Tačiau ir šiose sutartinėse greta jausmo į pirmą vietą vis dėlto iškeliamos būsimos vedybos, šeimos sukūrimo klausimas. Beveik visose jaunystės svajonių sutartinėse bernelio ir mergelės gyvenimas parodomas šviesus, be rūpesčių. Dažnai čia sutinkami simboliai: mergelės — rūtų darželis, vainikėlis, žolynai, bernelio — žirgelis, kepurėlė. Jaunystės nutikimai ir nelaimės išreiškiamos metaforomis — žirgelis išmindė rūtų daržą (Nr. 681, 682), sutrypė rūtas, berneliui nukrito kepurė, puola jo žirgelis (Nr. 683, 685).

Bernelio ir mergelės paveiksluose atsispindi lietuvių liaudies etinės ir estetinės pažiūros į žmogų, į meilės santykius. Meilės tema nuolat siejasi su darbo tema, vertinamas tiek vyro, tiek merginos sumanumas, darbštumas (Nr. 672, 673, 674, 694, 669, 671 ir kt.). Dialogo forma vaizduojamas mergelės ir bernelio reiklumas, renkantis sau draugą:

Beg moki, mergele.

Beg moki, rožele,

Dvinytų, trinytų,

Šešnytų rašytų?

Pastaroji jam atsako, taip pat klausdama:

Beg moki, berneli,
Beg moki, jaunasai,

Jautelius pajungti,
Dalgelius išplakti?

Sutartinėje „Ko palinko suoleliai?“ išreiškiamas tradicinis mergelės grožio idealas — geltonos kaselės, mėlynos akelės (Nr. 695—708). Šitas herojaus paveikslas sutartinėse papildomas socialinėmis žymėmis — tai prasčiokė mergelė, bernelis varguolėlis, ne bajoriškis (Nr. 694).

Piršlybų sutartinėse atsispindi patriarchalinė šeimos tvarka, neleidusi pasireikšti vaikų valiai, sprendžiant jų pačių likimą. Visuomeninio-ekonominio gyvenimo vystymasis ir su juo didėjanti turtinė diferenciacija, turėjusi didelės reikšmės vestuvių sandėriui, atnešė į sutartines „aukštuošius kraitelius“ ir naujų laikų „šimtelius“, galutinai nulėmusius vedybų pobūdį (Nr. 726, 727, 737 ir kitos).

Sutartinėse „Kas laukeliu vaikšto?“ (Nr. 735—759) piršlybos vaizduojamos alegoriškai: bernelis ieško pamestos šilkų skaros, žirgelio, o mergelė — aukso žiedo. Šie sutartinėse minimi daiktai piršlybų bei vestuvių apeigose reiškia sutarties simbolį.

Pažymėtinas sutartinių apie piršlybas ciklas „Ko tu, tėvutėli, ilgai pamigėli?“ (Nr. 720—723), kuris ne tik priedainiais *sudaičio*, *sudaičiutėli*, bet ir vaizdų kompozicija yra artimai susijęs su istorinėmis „Sudaičio“ dainomis (žr. III t.). Veikiausiai šios vestuvinės sutartinės yra išriedėjusios iš anų istorinių. Pastarosioms jos giminingos vaizduojamąja vestuvinių santykių padėtimi — nedraugišku šalių susitikimu.

Beveik visos sutartinės apie piršlybas turtingos garsažodžių bei priedainių. Kai kurie iš jų yra pastoviai suaugę su tam tikru tematiniu motyvu. Pavyzdžiui, garsažodis *čiuta* dažniausiai palydi sutartines „Ko palinko suoleliai?“, kiti — labiau įvairuoja. Tačiau reikia pažymėti, kad čia dažniausiai sutinkami priedainiai yra kilę iš augalų, ypač gėlių, vardu, kurie liaudies dainose eina mergelės simboliu — lelijėlė, rūta, serbentėlė.

Sutartinės, dainuojamos vestuvių iškilmių metu, yra glaudžiai susijusios su apeigomis. Dažnai iš jų turinio nesunku nustatyti, kuri apeiga jas pagimdė, kuria eile jos turėtų būti dainuojamos. Tokios grynai

apeiginio pobūdžio vestuvinės sutartinės dainuojamos, norint paraginti jaunąją ar jaunąjį atlikti kuri nors apeigų veiksmą, pavyzdžiui, atsisveikinti su tėvais prieš važiuojant į sutuoktuves:

Išei', sesule, viduj aslelės,
Išei', sesule, viduj aslelės, lioj.

Palenk, sesule, žemai galvelę,
Palenk, sesule, žemai galvelę, lioj.

Arba sugraudinti jaunuosius:

— Marčiukas, broliukas didžiuklis,
Ko sėdi suolaly, kad neverki?

Kitose vestuvių metu dainuojamose sutartinėse apeigos bei papročiai taip ryškiai neatsispindi — jie yra sumišę su vestuvių arba buitinių vaidais, parodančiais dažniausiai jaunosios pergyvenimus. Pavyzdžiui, sutartinėse apie sėdinčią krėsle ir šukuojančią plaukus mergele svarbiausias vestuvių mergvakario paprotys — pinti jaunosios kasas — yra tik išeities taškas jaunosios ateities gyvenimo paveikslams, jos jausmams atvaizduoti. Tatai ir sudaro šių sutartinių esmę, jų meninį audinį, lyriškai nuspalvina sutartinių nuotaiką. Minėtos sutartinės ir grupuojasi apie svarbiausius vestuvių momentus, sukeliančius didesnius pergyvenimus, kaupiančius savyje daugiau dramtizmo.

Be jau minėtų mergvakario sutartinių (Nr. 762—778), daugelis vestuvių sutartinių apdainuoja jaunosios atsisveikinimą su savo tėvais (Nr. 820, 827, 844, 851—855). Su būdingu sutartinėms santūrumu vaizduojamas jaunosios skausmas, išsiskiriant su savaisiais, ir neramumas, atsidūrus svetimųjų akivaizdoje. Tačiau ne vien nedrąsa ir skausmas žymi jaunąją. Sutartinėse, vaizduojančiose vyro giminės apdovanojimo paprotį (Nr. 836—838, 869), atsispindi ir jos pasitikėjimas savimi, savo vertės žinojimas:

Aš nebijau kalbėlių nei vainų,
Čiuladėle, tatato.
Aš turiu stuomenėlį pas save,
Čiuladėle, tatato.
Nulenksiu šešurėlį gailiausį,
Čiuladėle, tatato.

Apdainuodamos mergelės ir jaunamartės gyvenimą, vestuvių sutartinės tepažįsta tik dvi spalvas: šviesiomis nudažo visus mergelės gyvenimo vaizdus, marčios daliai palikdamos vien tamsiąsias. Tomis pat spalvomis vaizduojami vienos ar kitos šalies veikėjai — motina, tėvas, anyta, šešuras ir kiti. Šis vienašališkas vaizdavimas, būdingas apskritai liaudies kūrybai, savo šaknimis susisiečia su ištekėjusios moters padėtimi patriarchalinėje šeimoje. Palyginus su vargingu, rūpesčių našta ap sunkintu ištekėjusios gyvenimu, toks pat beteisis, bet nerūpestingas mergelės gyvenimas rodėsi žymiai lengvesnis. Tą vaizdavimo ypatybę suponuoja ir vestuvių šalių priešiškus, išlikęs kaip tradicija tarp besituokiančios poros šeimų bei giminių.

Bene ryškiausiai abiejų vestuvių šalių priešiškus pasireiškia sutartinėse, ap d a i n u o j a n č i o s e vestuvių veikėjus. Jaunąją, jaunąjį, sročią, svotus... paprastai apdainuoja „pašalnykai“ — to paties kaimo jaunimas, neprašytas susirinkęs į vestuves pašokti, padainuoti.

Ap d a i n a v i m o sutartinės — tai humoristinės, dažnai satyrinio pobūdžio trumpos dainelės, beveik bestrofės, dainuojamos dvejinį būdu ir gana dažnai tik keliais melodijos variantais. Šiomis sutartinėmis siekiama sukelti klausytojų juoką, visai nesirūpinant apdainuojamųjų charakteristikos teisingumu bei realumu. Apdainuojamo veikėjo paveikslą apsprendžia šalių priešiškus: jei savo šalies, tai giriama, jei svetimos — peikiama, giriama, tik patenkinus reikalavimus.

Komiškus šiose sutartinėse dažniausiai pasiekiamas, hiperbolizuotai vaizduojant veikėjų išorės ar būdo savybes:

Būtų gražus svotelis, būtų patogus,
Tik iš vieno žando du kamuntai.

Arba:

Svotelių kešenė trijų rietimų,
Pareina duonos trijų kepimų.

Dažnai veikėjas vaizduojamas juokingai, net nerealiai:

Ašei žinau, svainiukai,
Kų tu vakar dirbai:
Pirtį kūrinai, untų šutiniai,
Nausėdžių bobutes išvanojai.

Veikėjų charakteristika atskleidžiama ne paprastai aprašinėjant, o vaizdais. Pavyzdžiui, pajuokiant marčios darbštumą, vaizduojamos jos staklės:

Vienam gali staklių
Želmenėliai žėla,
Untram gali staklių
Dobilėliai dygo,
Vidury staklalių
Karkalaliai dygo ir užaugo...

Panašiai išjuokiamas gyrimasis turtais, svotų ėdrumas, piršlio melagystė.

Nors apdainuojami įvairūs veikėjai, tačiau labai dažnai tie patys sutartinių vaizdai bei meninės priemonės yra kartojamos, charakterizuojant bet kurį veikėją. Pavyzdžiui, palyginimas *ligi slenkščio aukštumo, ligi piestai drūtumo*, epitetai *storalūpis, agurkanosis* ir kiti vartojami, vaizduojant tiek jaunosios, tiek svotų ar jaunojo išvaizdą.

Apdainavimo sutartinių humoras, išreikšdamas lietuvių liaudies sąmojingumą, ne visuomet yra meniškias. Retkarčiais jis būna šiurkštus ir, atrodo, nustoja meniškumo. Tačiau tai gali būti paaiškinama bendra vestuvinių papročių tradicija, kuriai irgi nesvetima apeiginė erotika.

Daugelis apdainavimo sutartinių yra užrašytos šiaurės-rytų Lietuvoje — Vabalninko, Biržų, Pasvalio apylinkėse. Savo turiniu ir forma jos gana artimos tų pačių apylinkių vadinamoms „lotinėms“ ir kitų Lietuvos rajonų talalinėms vestivinėms dainoms.

Sutartinės apie marčios dalį neturi specialios paskirties — jos dainuojamos bet kur ir bet kada. Antra vertus, marčios dalia apdainuojama ir darbo bei vestuvių sutartinėse. Tai galėtų būti paaiškinama ta aplinkybe, kad dažniausiai ir sutartinės herojus, ir jos atlikėja buvo tas pats asmuo — marti.

Sutartinės apie marčią vaizduoja ištekėjusios moters gyvenimą, jos santykius su naujais žmonėmis, neįprasta aplinka ir dėl to kylančius pergyvenimus. Didelis ir gilus jausmas šiose sutartinėse yra laisvas nuo perdėto jautrumo. Jis išreiškiamas ne betarpišku pergyvenimų aprašymu, o konkrečiais buitinais vaizdais, padėties dramatismu.

Siose sutartinėse išsiskiria dvi tematinės grupės: vienoje apdainuojamas marčios prisirišimas prie tėviškės, jos ilgesys, kitose — gyvenimas vyro namuose. Pirmosios grupės sutartinėse ypač stipriai išreikštas ilgesys. Jau ištekant mergina įspėjama:

Toli jauna netekėk,
Toli jauna netekėk,
Dobilėli, tatato.

Kas tau' jauną palankys,
Kas tau' jauną palankys?
Dobilėli, tatato.

Dėl to „verkė sesiula toli nuduota“ (Nr. 1179). Sutartinėse „Atvažiuok, motule, lioj ridi auga“ (Nr. 1182—1192) martelė kviečia namiškius ją lankyti, nurodydama kelią:

Kad žiemos kelalis,
Lioj ridi auga,
Eglalam kaišytas,
Lioj ridi auga.

Kad vasaros kelis,
Lioj ridi auga,
Rūtelam barstytas,
Lioj ridi auga.

Sutartinių martelė, kaip ta pasakos žalčių karalienė, ir pati veržiasi tėvo namų lankyti (Nr. 1194—1196). Ilgesys puošia prisiminimus — iš čia ir metaforos, turtingi epitetai, vaizduojant tėviškę. Pažymėtina šių sutartinių poetinė sintaksė, gyvi kreipiniai, sušukimai, klausimai; tiesioginė kalba padeda perduoti nuotaikos pasikeitimą, jausmo betarpiškumą.

Vaizduodamos marčios gyvenimą vyro namuose, sutartinės piešia bendresnius paveikslus, jų nedetalizuoja. Tėvo dukros, paklaustos, ko jos verkia, atsako:

Jog pririšo
Kaip prie stiebo,
Ir įmyniau
Kaip į purvą.

Čia pat paaiškinama, kad stiebas — tai jaunas bernas, o purvas — vargios dienos (Nr. 1158). Sutartinėje „Augino tėvas dukrele“ (Nr. 1160) ištekęsios mergelės gyvenimo vaizdavimas pakeistas simboliniu nuometo ir vainiko apdainavimu.

Sutartinėse kaip ir ištisinėse dainose sugretinamas marčios gyvenimas pas motinėle ir pas anytą, pirmąjį teigiant ir antrąjį neigiant (Nr. 1155, 1156). Anytos piktumas, darbų „čiužam šonely“ sunkumas panašiai vaizduojamas ir ištisinėse dainose, ir baladinėse sutartinėse-mįslėse (Nr. 1165—1166).

Sutartinėse apie marčios dalią atsispindi ir žiaurus moters — našlės su kūdikiu likimas (Nr. 1171, 1172). Kraupus gamtos vaizdas, apskritai nebūdingas sutartinėms, „Nusilaide saulala vakari raudona, ne teip jau raudona, kaip pazaruota“ nuspalvina sutartinės nuotaiką, išryškina išmestos su kūdikiu moters padėties tragiškumą. Antrasis šios sutartinės variantas įdomus konkrečiomis regionalinėmis žymėmis.

Minimose sutartinėse parodomas dar vienas moters gyvenimo momentas — nėštumo rūpesčiai, kurie čia vadinami „sunkiaisiais žingsneliais“. Pastarosios sutartinės įdomios tikrovišku kaimo santykių, svarbaus moters gyvenimo momento pavaizdavimu.

Krikštynų sutartinės susijusios su dvejomis apeigomis. Vienos iš jų yra išlaikiusios senųjų papročių, susijusių su kūdikio atėjimu į pasaulį, likučius, kitose atsispindi krikštynų puota. Abiem šiais papročiais kūdikis būdavo įvesdinamas į naująją bendruomenę.

Krikštynų sutartinių išliko nedaug, ir kiekviena iš jų yra skirtingo stiliaus ir tematikos. Į šį skyrių dalis jų priskirta, remiantis funkcinio nurodymu, kitos — pagal etnografinius duomenis.

Krikštynų sutartinėse minima mitologinė būtybė laima (Nr. 1201) pagoniškose krikštynų apeigose turėjo didelį vaidmenį. M. Pretorijaus liudi-

jimu, į ją būdavo kreipiamasi dar prie sergančios gimdyvės ir vėliau, krikštynų puotos metu¹. Laima (laimė) lietuvių folklore ir etnografijoje yra žmogaus likimo mitinė būtybė. Jos pagrindinis vaidmuo — lemti gerą arba blogą likimą nuo pat kūdikio užgimimo dienos (žr. 1201 pastabą).

Ne mažiau reikšmingas gimimo ir krikštijimo puotų papročiuose buvo sutartinėse minimas alus. Dar XVII a. jis buvo apeigiškai geriamas, dalyvaujant gimdyvei, kūdikio tėvui, priėmėjai ir kūmams; dalį alaus iš geriama indo nupildavo ant žemės, prašydami vaikui palaimos. Kitose krikštynų sutartinėse atsispindi krikštynų puotos nuotaika.

Antrosios knygos sutartinės, gana įvairias savo paskirtimi, į vieną visumą jungia idėjinis ir meninis jų bendrumas. Savitomis meninėmis priemonėmis jose išreikštas nuoseklus lietuvių liaudies optimizmas ir šviesi pažiūra į gyvenimą.

Z. S l a v i ū n a s

---

¹ Zr. M. Prätorius. *Deliciae Prussicae*. S. 94—96